

Віктор Валерійович ЛАДИЧЕНКО

д.ю.н., професор, завідувач кафедри, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7823-7572>

e-mail: ndi_land_law@ukr.net

Людмила Миколаївна МОЗОЛЮК-БОДНАР

к.ю.н., доцент, Відокремлений структурний підрозділ ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Хмельницький інститут соціальних технологій

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8200-5651>

e-mail: lmbodnar@ukr.net

СТАНОВЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС

У статті досліджено становлення механізмів юридичної відповідальності держав-членів ЄС у процесі еволюції європейського права від міжнародно-правової моделі до наднаціонального правопорядку. Особливу увагу приділено ролі Суду ЄС у формуванні принципів прямої дії та верховенства права ЄС, що стали основою відповідальності держав за порушення норм ЄС. Проаналізовано політичні та юридичні інструменти впливу, зокрема процедуру за ст. 7 Договору про ЄС, превентивні механізми та доктрину державної відповідальності за шкоду, завдану фізичним і юридичним особам. Підкреслено унікальність системи відповідальності в ЄС та її відхід від класичних моделей міжнародного права.

Ключові слова: Європейський Союз, європейське право, юридична відповідальність, верховенство права, євроінтеграція, механізми юридичної відповідальності, дієвість

ВСТУП

Європейська інтеграція є одним із найважливіших і найунікальніших політико-правових процесів сучасності, результатом якого стало створення ЄС – наддержавного утворення, що об'єднує 27 держав та відіграє ключову роль у глобальній геополітиці. Від самого початку цей процес характеризувався високим рівнем правового регулювання, що зумовило формування особливої правової системи – права ЄС, що функціонує поряд з національними правовими системами та міжнародним правом і забезпечує ефективність європейської інтеграції.

МЕТА роботи – проаналізувати механізми юридичної відповідальності держав-членів ЄС та роль Суду ЄС у забезпеченні верховенства права й захисті конституційного ладу Союзу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано комплекс методів, таких як аналіз та синтез для вивчення механізмів юридичної відповідальності та ролі Суду ЄС; порівняльно-правовий метод для зіставлення досвіду держав-членів і норм ЄС; а також системний підхід, що дав змогу розглянути європейську інтеграцію як взаємопов'язану політико-правову систему.

РЕЗУЛЬТАТИ

Необхідно зазначити, що європейська інтеграція від самого початку (з моменту заснування трьох Європейських співтовариств у 1951-1957 рр.) характеризувалася настільки високим рівнем правового регулювання, що, як наслідок, сутність цього процесу неможливо з'ясувати без належного розуміння такого феномену сучасності, як європейське право у вузькому розумінні цього терміну, або, як його ще називають, право ЄС – особливої правової конструкції, що функціонує поруч з національними правовими структурами держав-членів ЄС та системою міжнародних правових організацій, що наявні в Європі, а також системою міждержавного співробітництва [4, с. 191].

Йдучи своїм корінням у міжнародне право, європейське право від самого початку свого існування не мало ані систематизованих актів, ані навіть особливих розділів, які б регулювали юридичну відповідальність держав-членів інтеграційного об'єднання в разі порушення ними норм права ЄС. Однак від моменту свого зародження європейське право, дедалі більше перетворюючись на самостійну правову систему, планомірно відмежовувалося від класичних моделей і принципів міжнародного права (незважаючи на те, що таке відокремлення зустріло на перших порах досить істотний опір з боку низки держав-членів). Таку еволюційну трансформацію зумовлено тим, що з самого початку Суд ЄС став відігравати роль не лише арбітражного органу для врегулювання міждержавних спорів, а й фактичного конституційного суду нового правового утворення. Саме він поступово сформулював основні принципи верховенства та прямої дії норм права ЄС, які стали необхідним підґрунтям як для забезпечення ефективності права ЄС, так і для формування підстав юридичної відповідальності держав-членів. У низці основоположних рішень – насамперед у справах *Van Gend en Loos* (1963) та *Costa v. ENEL* (1964) – Суд визнав, що право Європейських співтовариств створює «новий правопорядок», в межах якого держави обмежили частину свого суверенітету. Це означало, що держави-члени не можуть безкарно порушувати взяті на себе зобов'язання, а відповідальність за такі порушення має бути не декларативною, а реально діючою.

Такий відхід наочно проявився у правовому регулюванні питань юридичної відповідальності держав-членів ЄС, стосовно яких на основі нинішніх базових правових актів європейської інтеграції: Договору про ЄС (ДЕС) і Договору про порядок функціонування ЄС (ДФЄС), виділяють такі найважливіші відмінні риси: можливість притягнення до юридичної відповідальності держав-членів ЄС за порушення спільних засад конституційного ладу ЄС; юридична відповідальність державних органів ЄС; можливість притягнення держав-членів ЄС

до юридичної відповідальності за порушення загальних засад конституційного ладу ЄС; юридична відповідальність державних органів ЄС; юридична відповідальність державних органів ЄС.

Важливо також зазначити, що, крім політичних механізмів відповідальності, поступово виникла й окрема доктрина юридичної відповідальності держав-членів за шкоду, завдану фізичним та юридичним особам внаслідок порушення норм ЄС. У справах *Francovich* (1991), *Brasserie du Pêcheur* (1996) та *Köbler* (2003) Суд ЄС сформулював принцип, згідно з яким держава несе відповідальність за будь-яке серйозне порушення права ЄС, незалежно від того, який саме орган (уряд, парламент чи національний суд) це порушення допустив. Така практика стала безпрецедентною, оскільки у класичному міжнародному праві громадяни зазвичай не мають можливості напряму вимагати компенсації від держави за невиконання нею міжнародних зобов'язань.

Відповідальність держав-членів ЄС за порушення загальних принципів конституційного ладу ЄС. Як відомо, відправною точкою європейської інтеграції стала декларація Шумана від 9 травня 1950 р., яка відкрито закликала уряди західноєвропейських держав до побудови європейської федерації. Так, від самого початку процес об'єднання Європи розглядався як щось більше, ніж звичайне міжнародно-правове співробітництво [3, с. 98]. Показовим у зв'язку з цим став висновок Суду ЄС від 14 грудня 1991 р. № 1/91 про те, що основоположні акти європейської інтеграції, хоча й укладені у формі міжнародної угоди, являють собою конституційну хартію правового співтовариства. У цьому контексті виникла ідея, що європейські цінності та основні принципи – демократія, повага до прав людини, свобода і верховенство права – не є суто декларативними, а мають обов'язковий характер, порушення якого потребує дієвих інструментів реагування.

Іншим важливим кроком у процесі розвитку європейської інтеграції стало ухвалення Амстердамського договору від 2 жовтня 1997 р., який у повній відповідності до вищевказаного висновку Суду ЄС включив до ДЄС такі фундаментальні засади конституційного ладу: принципи свободи, демократії, поваги до прав людини та основоположних свобод, а також правової держави. До того ж Амстердамський договір від 2 жовтня 1997 р. юридично закріпив можливість притягнення до відповідальності держав-членів ЄС за нехтування цими принципами. Вперше в історії європейської інтеграції створено політико-правовий механізм, який дає змогу не лише констатувати факт порушення, а й застосувати до держави санкції у вигляді обмеження її прав, зокрема права голосу в Раді ЄС. Цей механізм суттєво віддаляв ЄС від класичної міжнародної моделі, де держави рідко погоджуються на санкції, здатні порушити їх суверенні повноваження.

Правовою базою застосування санкцій до держав-порушників є ст. 7 ДЄС, згідно з якою в разі серйозного і систематичного порушення засад ЄС, Рада (ухвалюючи одногослосно за пропозицією однієї третини держав-членів або Європейської комісії (далі – Єврокомісія)) за згодою Європейського парламенту вправі констатувати наявність такого порушення та притягнути державу-порушницю до відповідальності у формі призупинення певних прав, які випливають з членства в ЄС (і передусім права

на участь у процесі ухвалення рішень, а також на участь у процесі ухвалення рішень) [5, с. 78]. Водночас практика ЄС останніх років показала, що процедура за ст. 7 може виконувати й превентивну функцію – слугує політичним тиском на державу-члена, спонукаючи її переглянути внутрішні реформи, які суперечать принципу верховенства права. Такий підхід особливо проявився у справах стосовно Польщі та Угорщини, де механізми ст. 7 застосовуються для реагування на загрози судовій незалежності, свободі засобам масової інформації та демократичним інститутам.

Необхідно зазначити, що, коли на початку 2000 р. 14 держав-членів ЄС (що тоді складався з 15 держав-членів) застосували дипломатичні санкції до Австрії (де до складу коаліційного уряду ввійшли представники вкрай правої політичної партії на чолі з Є. Гайдером), вони багато в чому ґрунтували свою позицію на ст. 7 ДЄС. Сам ЄС не встиг встановити жодних заборон, оскільки вже в лютому 2000 р. Й. Гайдер пішов з посади голови партії, і незабаром залагоджено конфлікт, що виник. Однак цей інцидент став першим серйозним випробуванням механізмів реагування на політичні девіації в державах-членах і наочно продемонстрував потребу у створенні чіткої, процедурно вивірної системи санкцій. Він також показав, що держави-члени готові, хоча й неохоче, обговорювати питання обмеження прав іншої держави-члена, якщо її політичний курс загрожує спільним цінностям ЄС.

Однак цей інцидент слугував підставою для ініціювання новел у ДЄС. Згідно з Ніщьким договором від 26 лютого 2001 р. до вищевикладеної процедури притягнення до відповідальності держав-членів ЄС за порушення загальних засад конституційного ладу ЄС як факультативну опцію передбачено можливість проведення попереднього етапу. Згодом цей попередній етап став одним з ключових механізмів превентивного впливу, спрямованого на недопущення перетворення окремих політичних рішень на системні порушення. Такий запобіжник дозволив Раді ЄС зменшити політичний характер процедури та посилити її юридичну раціональність, а також створив підстави для більш гнучкого реагування на ранніх етапах.

Згідно з цим доповненням Рада (ухвалюючи більшістю в чотири п'ятих своїх членів на підставі вмотивованої пропозиції однієї третини держав-членів, Європейського парламенту або Єврокомісії) після винесення позитивного висновку Європейським парламентом може констатувати, що є явна загроза серйозного порушення будь-якою державою-членом основоположних принципів ЄС. У цьому разі Рада має право надіслати цій державі відповідні рекомендації, які хоча й не є юридично обов'язковими, але можуть у разі їх невиконання стати підставою для застосування інститутами ЄС більш ефективних заходів впливу [2, с. 37]. Сучасна практика показує, що превентивний механізм дедалі активніше застосовується до держав, в яких спостерігаються тенденції до згортання демократичних інституцій, тоді як санкційний механізм залишається крайнім і політично чутливим заходом. Паралельно з цим активно функціонує й процедура порушення за ст. 258-260 ДПФЄС, яка дозволяє Єврокомісії порушувати справи проти держави-члена за невиконання конкретних норм права ЄС та накладати фінансові санкції. Цей інструмент сьогодні є одним з най-

ефективніших, оскільки застосовується регулярно і забезпечує реальне виконання державами своїх зобов'язань.

ВИСНОВКИ

Отже, становлення механізмів юридичної відповідальності держав-членів ЄС стало результатом поступового відходу від традиційної міжнародно-правової

доктрини, формування наднаціонального правопорядку та зміцнення ролі Суду ЄС. Сучасна система поєднує політичні та юридичні інструменти, що взаємодіють між собою та забезпечують ефективність європейського права, роблячи його унікальною правовою конструкцією, яка не має повних аналогів у світі.

Список використаних джерел

1. Бородін І.І., Варава І.П. Теоретико-правова ідея становлення Європейського Союзу. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2020. № 3(56). С. 49-55. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.56.14890>
2. Микuleць В.Ю. Сучасне інформаційне право і демократичний дискурс. *Law Journal «Air and Space Law»*. 2022. № 1 (62). С. 35-40. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.62.164793>
3. Трегуб О.І. Теоретичні засади європейської інтеграції. *Грані*. 2013. № 9. С. 148-153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2013_9_26
4. Палагнюк Ю. Процес інтеграції на європейському континенті: теоретичні та історичні аспекти. *Демократичне врядування*. 2013. Вип. 12. URL: <https://surl.li/cecnkf>
5. Яковюк І.В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз. Харків, 2013. 760 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi76/0056887.pdf>

References

1. Borodin, I.I., Varava, I.P. Theoretical and legal idea of the formation of the European Union. *Scientific works of the National Aviation University. Series: Legal Bulletin "Air and Space Law"*. 2020. № 3(56). pp. 49-55. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.56.14890> [in Ukrainian].
2. Mikulets V.Yu. Modern information law and democratic discourse. *Law Journal «Air and Space Law»*. 2022. № 1 (62). pp. 35-40. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.62.164793> [in Ukrainian].
3. Trehub O.I. Theoretical foundations of European integration. *Hrani*. 2013. № 9. pp. 148-153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2013_9_26 [in Ukrainian].
4. Palahniuk Yu. The process of integration on the European continent: theoretical and historical aspects. *Democratic governance*. 2013. № 12. URL: <https://surl.li/cecnkf> (accessed: 08.12.2025) [in Ukrainian].
5. Yakoviuk I.V. Legal foundations of EU integration: general theoretical analysis. Kharkiv, 2013. 760 p. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi76/0056887.pdf> [in Ukrainian].

Viktor LADYCHENKO

Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7823-7572>
e-mail: ndi_land_law@ukr.net

Liudmyla MOZOLIUK-BODNAR

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Khmelnytskyi institute of social technologies of University «Ukraine»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8200-5651>
e-mail: lmrodnar@ukr.net

ESTABLISHMENT OF LEGAL LIABILITY MECHANISMS OF EU MEMBER STATES

Introduction. One of the most significant and unique politico-legal phenomena in contemporary international relations is European integration. This process has resulted in the creation of the European Union (EU), a supranational entity currently comprising 27 member states and serving as a powerful geopolitical center of the modern world. European integration from its inception (with the establishment of the three European Communities in 1951–1957) was characterized by a high level of legal regulation. Consequently, the essence of this process cannot be fully understood without examining the specific phenomenon of European law, or EU law, which functions alongside national legal systems and existing international legal frameworks in Europe.

The purpose of the paper is to analyze the formation and development of the mechanisms of legal responsibility of EU member states, emphasizing the evolution of EU law as an independent legal system. The study explores the role of the Court of Justice of the European Union (CJEU) in establishing the principles of supremacy and direct effect of EU norms, which underpin both the effectiveness of EU law and the grounds for holding member states legally accountable.

Results. The analysis highlights landmark CJEU cases, including *Van Gend en Loos* (1963), *Costa v. ENEL* (1964), *Francovich* (1991), *Brasserie du Pêcheur* (1996), and *Köbler* (2003), which collectively shaped the EU's unique legal order and the doctrine of state liability for violations of EU law. The study examines the politico-legal instruments of accountability, particularly the application of sanctions under Article 7 of the Treaty on European Union and preventive mechanisms introduced by the Amsterdam and Nice Treaties. The practical application of these mechanisms is analyzed through cases involving Poland, Hungary, and Austria, demonstrating how political and legal instruments interact to ensure compliance with fundamental EU principles. Furthermore, the procedures under Articles 258–260 of the Treaty on the Functioning of the European Union are investigated as effective instruments for financial and legal accountability of member states for breaches of EU law.

Conclusion. The research demonstrates that the mechanisms of legal responsibility of EU member states have emerged through a gradual departure from classical international law, the development of a supranational legal order, and the strengthening of the CJEU's role. The EU's system uniquely combines political and legal instruments to ensure the supremacy and effectiveness of EU law, providing a framework of accountability that has no full equivalent in the global legal practice.

Keywords: European Union, European law, legal responsibility, rule of law, European integration, mechanisms of legal responsibility, effectiveness